

Πρόλογος

Το παρόν βιβλίο αποτελεί μια αναθεωρημένη και διευρυμένη εκδοχή του πρώτου κεφαλαίου της διδακτορικής μου διατριβής με θέμα τις οθωμανικές προσλήψεις της Ελληνικής Επανάστασης και του ελληνικού εθνικισμού. Στόχος του είναι να παρουσιάσει τον τρόπο με τον οποίο ο σουλτάνος, η γραφειοκρατική ελίτ και η οθωμανική διανόηση κατανόησαν το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα των Ελλήνων και να αξιολογήσει τις οθωμανικές αντιδράσεις απέναντι στο μείζον αυτό ζήτημα.

Το περιεχόμενο του βιβλίου αυτού δεν αναλώνεται στην εξιστόρηση των πολεμικών συγκρούσεων που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της επανάστασης ούτε «ομνύει» στην κυρίαρχη εθνική αφήγηση. Αντιθέτως, στόχος του είναι να συμβάλει στην κάλυψη του κενού που υπάρχει όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι Οθωμανοί προσέγγισαν και αξιολόγησαν τα γεγονότα του Εικοσιένα.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους εκείνους που με συνέδραμαν κατά την εκπόνηση της παρούσας μελέτης. Θερμές ευχαριστίες οφείλω στον καθηγητή Κωνσταντίνο Χατζόπουλο για την πολύχρονη υποστήριξή του, τις σημαντικές βιβλιογραφικές υποδείξεις και τις οξυδερκείς παρατηρήσεις του που συνεισέφεραν σημαντικά στη συγγραφή του βιβλίου. Ένα μεγάλο «ευχαριστώ» χρωστάω και στον καθη-

γητή Παρασκευά Κονόρτα. Κάθε συζήτηση μαζί του αποτελεί πηγή έμπνευσης και γνώσης. Η συμβολή του στη διατύπωση κομβικών ερωτημάτων και στην αναζήτηση τεκμηριωμένων απαντήσεων είναι καθοριστική και χωρίς τη βοήθειά του η μελέτη αυτή δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί. Ανάλογες ευχαριστίες οφείλω στον καθηγητή Ηλία Κολοβό, ο οποίος πάντοτε ανταποκρίθηκε στις εκκλήσεις μου για βοήθεια στην ανάγνωση του πρωτογενούς υλικού και συνεισέφερε σημαντικά με ουσιαστικά σχόλια και εποικοδομητική κριτική. Ευχαριστώ επίσης την καθηγήτρια Ευαγγελία Μπαλτά, για τις χρήσιμες παρατηρήσεις και τις πολύτιμες συμβουλές της στη συγγραφή επιστημονικών έργων.

Η παρούσα μελέτη δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς την πολύτιμη συνδρομή των καθηγητών και φίλων Αλέξανδρου Λάμπρου, Νίκου Χριστοφή και Άννας Ράτη, που με επιμέλεια και προσοχή διάβασαν το χειρόγραφο και προέβησαν σε σημαντικές παρατηρήσεις.

Οφείλω ένα μεγάλο «ευχαριστώ» στους αφανείς ήρωες αυτής της μελέτης: Στους γονείς μου Γιώργο και Δήμητρα, καθώς και στην αδερφή μου Μαρία-Αγγελική για την υλική και ψυχολογική υποστήριξη τόσων ετών.

Τέλος, θα ήταν παράλειψή μου, αν δεν απηύθυνα ένα θερμό «ευχαριστώ» στους υπευθύνους των εκδόσεων Τόπος που με τίμησαν με την εμπιστοσύνη τους και ανέλαβαν την έκδοση του παρόντος βιβλίου.

Εισαγωγή

Η συμπλήρωση 200 ετών από το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης πρέπει να αποτελέσει αφορμή και ευκαιρία για τον νηφάλιο αναστοχασμό του παρελθόντος και την απεμπλοκή της ιστορικής έρευνας από στερεοτυπικές και μυθολογικές αφηγηματικές στρατηγικές, οι οποίες οδηγούν στην ιδεολογική και πολιτική χρήση της επανάστασης στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Στο πλαίσιο αυτό κρίνεται απαραίτητη η ανάγκη να μελετηθεί και να αξιολογηθεί η Ελληνική Επανάσταση ως ένα μείζον γεγονός που έλαβε χώρα μέσα στο πολιτικό οικοδόμημα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Για να εξυπηρετηθεί η ανάγκη αυτή βέβαια, είναι απαραίτητη η μελέτη, η αξιοποίηση και η σύγκριση των οθωμανικών πηγών με τις αντίστοιχες ελληνικές, προκειμένου να εξαχθούν ορθά συμπεράσματα.

Η οθωμανική περίοδος της ελληνικής ιστορίας και το Εικοσιένα κέντρισαν το ενδιαφέρον των Ελλήνων ιστορικών ήδη από τα πρώτα χρόνια ίδρυσης του ελληνικού κράτους¹. Στη

1. Αμβρόσιος Φραντζής, *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος, αρχόμενη από του έτους 1715 και λήγουσα το 1837. Διηρημένη εις τόμους τρεις*, Αθήνα, Ράλλης 1839-1841· Σπυρίδων Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, 4 τόμοι, London, Taylor and Francis Publications, 1853-1857· Ιωάννης Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί τής Έλληνικής Έπανάστασεως*,

συνέχεια η παραδοσιακή ελληνική ιστοριογραφία² παρουσίαζε τη δική της, γεμάτη στερεότυπα και αναχρονισμούς, εκδοχή επί του θέματος. Μέχρι πρόσφατα ο βασικός σκοπός των έργων που ασχολούνται με την Ελληνική Επανάσταση ήταν να εξυμνήσουν τον «δίκαιο και ηρωικό αγώνα των Ελλήνων εναντίον των βάρβαρων κατακτητών», τονίζοντας με τα μελανότερα χρώματα τις δύσκολες συνθήκες μέσα στις οποίες διαβιούσε ο Ελληνισμός υπό «τον τουρκικό ζυγό». Οι όροι «δουλεία», «υπόδουλοι» και «σκλαβωμένοι» χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον για να εκφράσουν τα βάσανα των ελληνικών πληθυσμών που ζούσαν στο «τουρκικό» κράτος.

Από την άλλη πλευρά, η σύγχρονη επιστημονική ιστοριογραφία προσπαθεί να δώσει απαντήσεις σε καίρια ερωτήματα, ώστε να κατανοήσουμε σφαιρικότερα το πλαίσιο μέσα στο οποίο εκτυλίχθηκαν τα γεγονότα της Επανάστασης: Η γνώση για τα επαναστατικά κινήματα που ξέσπασαν την ίδια χρονική περίοδο, οι ιδεολογικές και οικονομικές διαδρομές που οδήγησαν στην Ελληνική Επανάσταση, οι σχέσεις χριστιανών και μουσουλμάνων σε τοπικό επίπεδο, η καθημερινή ζωή των Ελλήνων τα χρόνια του Εικοσιένα, τα δημογραφικά και οι εκτοπίσεις πληθυσμών κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων και η κατάσταση στην οποία βρίσκονταν οι υπόλοιποι λαοί της Βαλκανικής Χερσονήσου αποτελούν μερικά από τα ερωτήματα των ιστορικών.

Παρ' όλη την πρόοδο της έρευνας, οι οθωμανικές προσλήψεις της Ελληνικής Επανάστασης είναι ένα θέμα που δεν έχει διερευνηθεί πλήρως. Οι οθωμανικές πηγές δεν έχουν μελετη-

4 τόμοι, Αθήνα, Τύποις Π. Σούτσα και Α. Κτενά, 1859-1861· Κωνσταντίνος Ν. Σάθας, *Η τουρκοκρατούμενη Ελλάς*, Αθήνα, Εκ της Τυπογραφίας των τέκνων Α. Κορομπλά, 1869.

2. Ενδεικτικά βλ. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία*, 1204-1985, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, ²²2004· Διονύσιος Α. Κόκκινος, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, 12 τόμοι, Αθήνα, Μέλισσα, 1956-1958· Διονύσιος Α. Ζακυθινός, *Η Τουρκοκρατία - Εισαγωγή εις την νεωτέραν ιστορίαν του ελληνισμού*, Αθήνα, Βαγιονάκης, 1957.

θεί για μεγάλο χρονικό εύρος από τους Έλληνες ιστορικούς, και μόνο τα τελευταία χρόνια με τη συστηματική μελέτη τους μπορεί να γίνει μια εκτίμηση και αξιολόγησή τους όσον αφορά την ελληνική ιστορία και την επανάσταση. Η δυνατότητα πρόσβασης και αξιοποίησης των οθωμανικών αφηγηματικών πηγών και αρχείων οδήγησε στη συγγραφή ορισμένων σημαντικών έργων³ που μας δίνουν μια καλή εικόνα σχετικά με

3. Σοφία Λαΐου - Μαρίνος Σαρηγιάννης, *Οθωμανικές αφηγήσεις για την Ελληνική Επανάσταση. Από τον Γιουσούφ Μπέη στον Αχμέτ Τζεβντέ Πασά*, Αθήνα, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών/Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, 2019· Hüseyin Şükrü Ilıcak, *A Radical Rethinking of Empire: Ottoman State and Society during the Greek War of Independence (1821-1826)*, (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), Harvard University, Cambridge, Massachusetts, 2011· του ίδιου, «The Revolt of Alexander Ipsilantis and the Fate of the Phanariots in Ottoman Documents», στο Πέτρος Πιζάνιας (επιμ.), *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821*, σ. 320-334· του ίδιου, «Η άλλη όψη: Η οθωμανική πολιτική φιλοσοφία και η αντίδραση στην ελληνική “αταξία”», στο Θάνος Βερέμης (επιμ.), *1821: η γέννηση ενός έθνους-κράτους*, τόμ. Ε': *Ιδεολογικά ρεύματα: Έλληνες - Οθωμανοί*, Αθήνα, Εκδόσεις ΣΚΑΪ, 2009, σ. 62-142· Hakan Erdem, «Μη λογίζετε τους Έλληνες σκαφιτιάδες της γης, Οι αντιδράσεις της οθωμανικής εξουσίας στην Ελληνική Επανάσταση», στο Θάλεια Δραγώνα - Φαρούκ Μπριτέκ (επιμ.), *Ελλάδα και Τουρκία. Πολίτης και έθνος-κράτος*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2006, σ. 135-165· του ίδιου, «Perfidious Albanians and Zealous Governors: Ottomans, Albanians and Turks in the Greek War of Independence», στο Antonis Anastasopoulos - Elias Kolonos (επιμ.), *Ottoman Rule and the Balkans, 1760-1850, Conflict, Transformation, Adaption*, Ρέθυμνο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2007, σ. 213-237· του ίδιου «The Greek Revolt and the End of the Old Ottoman Order», στο Πέτρος Πιζάνιας (επιμ.), *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Ένα ευρωπαϊκό γεγονός*, Αθήνα, Κέδρος, 2009, σ. 213-237· Ευαγγελία Μπαλιτά, «Η οθωμανική μαρτυρία για την επαναστατημένη Κάρυστο», *Αρχείο Ευβοϊκών Μελετών* 35 (2003-2004) σ. 189-200· Σοφία Λαΐου, «Η συμμετοχή των Σαμίων στην Επανάσταση του 1821 και η αντίδραση του οθωμανικού κράτους», *1821, Σάμος και επανάσταση. Ιστορικές προσεγγίσεις. Πρακτικά συνεδρίου*, Αθήνα 2011, σ. 41-56· της ίδιας, «Η Ελληνική Επανάσταση στην Πελοπόννησο σύμφωνα με την περιγραφή ενός ντόπιου Οθωμανού λόγιου», στο Πέτρος Πιζάνιας (επιμ.), *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Ένα ευρωπαϊκό γεγονός*, Αθήνα, Κέδρος, 2009, σ. 307-319· Γιάννης Βισκαδούρος, *Οθωμανική Αυτοκρατορία και Ελληνική Επανάσταση*, (αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία), Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2010.

τις προσλήψεις και τις αντιδράσεις των Οθωμανών απέναντι στο Εικοσιένα.

Ας σημειωθεί επίσης ότι στο πλαίσιο ερευνητικών προγραμμάτων μεταφράζονται από τα οθωμανικά τουρκικά τα αυτόγραφα διατάγματα του σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ από ερευνητική ομάδα την οποία απαρτίζουν οι Ηλίας Κολοβός, Hüseyin Şükrü Ilıcak και Mohammed Shariat-Panahi. Επιπλέον, ο Παρασκευάς Κονόρτας, σε συνεργασία με τον Γιώργο Λιακόπουλο, μελετούν δύο οθωμανικά κατάστιχα, τα οποία βρέθηκαν στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Σόφιας «Κύριλλος και Μεθόδιος» και συμπεριλαμβάνουν χρήσιμα στοιχεία για τις οθωμανικές αντιδράσεις κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών της επανάστασης.

Το ελληνικό κίνημα της ανεξαρτησίας απασχόλησε και την τουρκική ιστοριογραφία⁴. Η αξία των έργων που προέκυψαν έγκειται στο γεγονός ότι βασίζονται στη μελέτη ικανοποιη-

4. Ενδεικτικά βλ. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki gelişmelerin ışığında Türk-Yunan ilişkilerinin 101 yılı (1821-1922)* [Το 101ο έτος των ελληνοτουρκικών σχέσεων υπό το φως των εξελίξεων στην Ελλάδα (1821-1922)], Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988· Üçüncü Askeri Tarih Semineri, *Tarih Boyunca Türk - Yunan İlişkileri*, (Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας), Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1986· Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı* (Η εξέγερση του 1821 στην Πελοπόννησο και η ανεξαρτησία της Ελλάδας) (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 1999· İdris Bayram, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Yunanistan Devleti'nin Kurulmasında İngiltere'nin Rolü* (Ο ρόλος της Αγγλίας στην ίδρυση του ελληνικού κράτους σύμφωνα με τα οθωμανικά έγγραφα) (αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία), Gazi Üniversitesi, Ankara 2008· Fatih Tayfur, *Osmanlı Belgeleri Işığında Rum İsyanı ve Buna Karşı Oluşan Tepkiler* (Η εξέγερση των Ρωμιών υπό το φως των οθωμανικών εγγράφων και οι αντιδράσεις απέναντι σε αυτήν) (αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2003· Filiz Yaşar, *Yunanistan'ın Kuruluşu Sürecinde Sakız Adası (1821-1829)* [Η Χίος κατά τη διάρκεια της ίδρυσης της Ελλάδας (1821-1829)], (αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία), Mersin Üniversitesi, Mersin 2004· Ali Fuat Öğrenç, *Balkanlar'da İlk Dram, Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyalletten Bağımsızlığa Yunanistan* (Το πρώτο δράμα στα Βαλκάνια. Οι Τούρκοι της Πελοποννήσου που λησμονήσαμε και η Ελλάδα από επαρχία στην ανεξαρτησία), İstanbul, Babıali Kültür, 2011.

τικού αριθμού εγγράφων που φυλάσσονται στα Οθωμανικά Αρχεία της Πρωθυπουργίας (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri - BOA). Οσούσο η εθνοκεντρική αφήγηση των γεγονότων και η αναπαραγωγή ιδεολογικών προκαταλήψεων και ιστορικών αναχρονισμών από τους συγγραφείς, οι οποίοι επαναλαμβάνουν τις θέσεις της συμβατικής τουρκικής ιστοριογραφίας περί προδοσίας των Ρωμιών και υποκίνησης της Ελληνικής Επανάστασης από τις Μεγάλες Δυνάμεις, αποσιωπώντας παράλληλα τη χρήση βίας από την πλευρά του οθωμανικού κράτους, στερούν από τις μελέτες αυτές την αντικειμενικότητα που οφείλει να έχει ένα επιστημονικό έργο.

Οι ξένοι ιστορικοί, οι οποίοι παρήγαγαν σημαντικά έργα⁵ αφιερωμένα στην Ελληνική Επανάσταση ή στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας, έδωσαν έμφαση στις πολεμικές επιχειρήσεις, στις επεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων και στις προσπάθειες της συγκρότησης θεσμών στο ελληνικό κράτος, χωρίς να θίξουν το θέμα των οθωμανικών προσλήψεων του Εικοσιένα.

Σκοπός του παρόντος βιβλίου είναι να καλύψει βιβλιογραφικά κενά που ενδεχομένως υπάρχουν και να προσφέρει νέες ερμηνείες, διερευνώντας το πρίσμα μέσα από το οποίο η οθωμανική πολιτική και πνευματική ελίτ προσέλαβε και αξιολόγησε την Ελληνική Επανάσταση. Η πληθώρα των οθωμανικών τεκμηρίων, η εκ νέου επεξεργασία των αφηγηματικών πηγών και η εξονυχιστική μελέτη της δευτερεύουσας βιβλιογραφίας προσφέρουν τη δυνατότητα να παρουσιάσουμε μια αναθεωρημένη εκδοχή σχετικά με τις αντιδράσεις της οθωμανικής εξουσίας απέναντι στην «αταξία των υπηκόων τους» και να αναδείξουμε πτυχές του θέματος που χρήζουν επανερμηνείας.

5. Ενδεικτικά βλ. Richard Clogg, *The Movement for Greek Independence*, London, The McMillan Press, 1976· Douglas Dakin, *Η εννοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923*, (μετάφραση: Αθανάσιος Ξανθόπουλος), Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1998· Chris M. Woodhouse, *The Battle of Navarino*, London, Hodder and Stoughton, 1965.

Η παρούσα μελέτη επομένως φιλοδοξεί να διαφωτίσει τον τρόπο με τον οποίο η οθωμανική εξουσία αντιλήφθηκε την Επανάσταση των Ελλήνων, καθώς και τις προσπάθειες τις οποίες κατέβαλε σε στρατιωτικό, πολιτικό, ιδεολογικό και διπλωματικό επίπεδο προκειμένου να αποσοβήσει τους κλυδωνισμούς και τις συνέπειες που μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο ακόμα και την ύπαρξη του πολιτικού οικοδομήματος της αυτοκρατορίας.

Ως χρονική αφετηρία του βιβλίου επιλέχθηκε η χρονική περίοδος που καλύπτει τα τελευταία έτη του 18ου αιώνα. Σε αυτό το μέρος της μελέτης κρίθηκε απαραίτητη η συνοπτική παρουσίαση της γενικής κατάστασης του οθωμανικού κράτους και η επισκόπηση της απήχησης των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης και του Διαφωτισμού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Ελληνική Επανάσταση είχε επηρεαστεί από τις νεωτερικές αρχές του γαλλικού ριζοσπαστισμού και πλέον ένα σημαντικό τμήμα των υπηκόων του σουλτάνου αυτοπροσδιορίζονταν ως ξεχωριστό έθνος. Η πρωταρχική σημασία του έθνους έγινε πολιτική και εξομοίωνε το λαό με το κράτος⁶. Από την εξομίωση αυτήν εκπορευόταν και το αίτημα των επαναστατημένων Ελλήνων για τη δημιουργία ενός ξεχωριστού εθνικού κράτους. Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι Οθωμανοί ερμήνευσαν τις νεωτερικές ιδέες και το πολιτικό λεξιλόγιο των επαναστατημένων Ελλήνων συμβάλλει καθοριστικά στην ερμηνεία της στάσης της οθωμανικής κυβέρνησης απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση.

Στη συνέχεια του βιβλίου γίνεται αναφορά στα στρατιωτικά και πολιτικά μέτρα των Οθωμανών ενάντια στη βίαιη αμφισβήτηση του αυτοκρατορικού θεσμικού πλαισίου, ενώ ταυτόχρονα μελετώνται οι οθωμανικές θεωρήσεις αναφορικά με το ρόλο και την ανάμιξη των Μεγάλων Δυνάμεων στην ελληνική υπόθεση, καθώς και τα «διδάγματα» που αποκόμισαν οι Οθωμανοί από

6. Erik J. Hobsbawm, *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα - Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, (μετάφραση: Χρύσα Νάντρις), Αθήνα, Καρδαμίτσα, 1990, σ. 33.

το διπλωματικό παρασκήνιο το οποίο οδήγησε στην ελληνική ανεξαρτησία. Επίσης εξετάζονται οι επιδράσεις της Ελληνικής Επανάστασης στην πολιτική ορολογία, στην πολιτειακή σκέψη και στις ιδεολογικές αναζητήσεις της οθωμανικής πολιτικής και πνευματικής ελίτ ως την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους με το Πρωτόκολλο της Ανεξαρτησίας στις 3 Φεβρουαρίου 1830. Ταυτόχρονα ερευνάται ο τρόπος με τον οποίο διευθετήθηκαν τα ζητήματα που προέκυψαν μεταξύ της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, ενώ τέλος μελετάται η επίδραση της Ελληνικής Επανάστασης στις μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας με στόχο την ενίσχυση του κράτους και των δομών του.

Εκτός από τη συστηματική χρήση δευτερεύουσας βιβλιογραφίας, αρκετές από τις κύριες πηγές που χρησιμοποιήθηκαν στην προσπάθεια ανασύνθεσης των γεγονότων τις παρέχουν τα Οθωμανικά Αρχεία της Πρωθυπουργίας (BOA), και κυρίως τα έγγραφα που φυλάσσονται στη συλλογή Hatt-ı Humayun (Αυτοκρατορικά Διατάγματα) σχετικά με την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης. Μια ακόμα κατηγορία εγγράφων που παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με την υπό εξέταση περίοδο φυλάσσεται στο Αρχείο Στρατιωτικών Υποθέσεων Τζεβντέτ (C.AS - Cevdet Askeriye) και στο Αρχείο Εσωτερικών Υποθέσεων Τζεβντέτ (C.DH - Cevdet Dahiliye).

Η ιστοριογραφική παραγωγή των Οθωμανών χρονικογράφων⁷ της Πύλης, και ιδιαίτερα το έργο των Σανί Ζαντέ Μεχμέτ

7. Από τους Οθωμανούς ιστοριογράφους που ασχολούνται με την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης αποφασίσαμε να δώσουμε βαρύτητα στην ορολογία και την προσέγγιση των γεγονότων, όπως αυτή αποτυπώνεται στο έργο των «vakâinivis» (χρονικογράφων) Σανί Ζαντέ Μεχμέτ Αταουλλάχ Εφέντι (Şâinizade Mehmet Atullah Efendi, 1771-1826) και Μεχμέτ Έσαντ Εφέντι (Mehmet Esad Efendi, 1789-1848). Ο Σανί Ζαντέ περιγράφει τα γεγονότα των ετών 1808-1821 στο δίτομο έργο *Şâinî-Zâde Târîhi* (Ιστορία του Σανί Ζαντέ), ενώ ο δεύτερος καλύπτει την περίοδο 1821-1826 με το έργο που φέρει τον τίτλο *Vakanivis Es'ad Efendi Tarihi* (Η ιστορία του χρονικογράφου Έσαντ Εφέντι).

Αταουλλάχ Εφέντη⁸ και Μεχμέτ Έσαντ Εφέντη⁹, αποτέλεσε σημαντική ομάδα πρωτογενών δημοσιευμένων πηγών. Η

Την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης κατέγραψε ακόμα ο λόγιος, ιστορικός και ανώτατος γραφειοκράτης Αχμέτ Τζεβντέτ Πασάς (Ahmed Cevdet Paşa, 1822-1895) στον ενδέκατο και στον δωδέκατο τόμο της ιστορίας του *Tarih-i Cevdet*, καθώς και ο πολυγραφότατος και μακροβιότερος χρονικογράφος της Πύλης, ο Αχμέτ Λουτφί Εφέντης (Ahmed Lütfi Efendi, 1816-1917), στον πρώτο τόμο της δεκαπεντάτομης ιστορίας του *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi* για τα χρόνια 1825-1876. (Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Bekir Küttükoğlu, Vakanüvis, *TDVİA* 42 (2012), σ. 457-461). Ο κύριος λόγος που επιλέγουμε το έργο των δύο πρώτων ιστοριογράφων είναι ότι έζησαν στην εποχή που περιγράφουν, ήταν κοντά στα κέντρα λήψης των αποφάσεων και επομένως αντανακλούν περισσότερο την κρατική ιδεολογία και τον τρόπο που το κράτος προσέλαβε τα γεγονότα που μας αφορούν. Αντίθετα, οι ιστορίες των Τσεβντέτ και Λουτφί, παρά την αδιαμφισβήτητη αξία τους ως πηγών και τεκμηρίων αντανάκλασης του ιδεολογικού τους κόσμου, έχουν γραφτεί και εκδοθεί αρκετά χρόνια μετά την επανάσταση. Συνεπώς παρουσιάζουν ένα ιστορικό αφήγημα προσαρμοσμένο στη συνάφεια των όρων και των συνθηκών της εποχής τους. Στο σημείο αυτό οφείλουμε να υπενθυμίσουμε ότι πρέπει να αντιμετωπίζουμε κριτικά την προσέγγισή των Οθωμανών ιστοριογράφων σε αρκετά ζητήματα. Κι αυτό γιατί οι ιστοριογράφοι που πραγματεύονται τα γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης δίνουν μεγαλύτερη σημασία στις πολεμικές προετοιμασίες και στις επιχειρήσεις του στρατιωτικού μηχανισμού να καταστείλει την επανάσταση, στην περιγραφή των βίαιων επεισοδίων που σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια της, καθώς και στις διαβουλεύσεις που έγιναν μεταξύ του σουλτάνου και των ανώτατων κρατικών αξιωματούχων για το ζήτημα και τις αποφάσεις που ελήφθησαν. Επίσης τα κίνητρα των πρωταγωνιστών στην οθωμανική πολιτική σκηνή ερμηνεύονται από τους Οθωμανούς ιστοριογράφους βάσει των μηχανορραφιών και των συμμαχιών που είχαν δημιουργηθεί, ενώ αντίθετα η ερμηνεία των αιτιών της επανάστασης είναι μάλλον ισχνή. Το αρχειακό υλικό έχει παραχθεί από γραφειοκράτες, οι οποίοι συχνά ανταγωνίζονταν ο ένας τον άλλον, και γι' αυτόν τον λόγο θα πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί στο ρόλο που αποδίδεται σε ορισμένους πρωταγωνιστές.

8. Ziya Yılmaz (επιμ.), *Şânî-Zâde Târîhi, 1223-1237 (1808-1821)* [Η ιστορία του Σανί Ζαντέ, 1223-1237, (1808-1821)], τόμ. 1 & 2, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2008.

9. Ziya Yılmaz (επιμ.), *Vakanüvis Es'ad Efendi Tarihi* (Η ιστορία του χρονικογράφου Έσαντ Εφέντη), İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000. Mehmet Arslan (επιμ.), *Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)*, [Οι βάσεις της νίκης (σχετικά με την κατάργηση του Τάγματος των Γεντιοάρων)], İstanbul, İstanbul Kitabevi, 2005.

μελέτη των σχετικών παρατηρήσεων τους συνιστά πολύτιμη πηγή στην προσπάθεια αξιολόγησης του τρόπου με τον οποίο η οθωμανική διανόηση προσέλαβε τα γεγονότα του Εικοσιένα. Παρ' όλα αυτά οφείλουμε να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί στο σχολιασμό των γεγονότων, καθώς δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι στόχος των «ιστοριών» τους ήταν να υπηρετήσουν τα συμφέροντα του σουλτάνου και να ασκήσουν προπαγάνδα υπέρ της δυναστείας.

Στις πρωτογενείς δημοσιευμένες πηγές μπορούμε να συμπεριλάβουμε τα απομνημονεύματα των Οθωμανών που συμμετείχαν ενεργά στα γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης¹⁰ και τα συμβουλευτικού χαρακτήρα υπομνήματα (*layiha*), τα οποία κατέθεσαν στο σουλτάνο διάφοροι υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι του κράτους, αναλύοντας την πολιτική κατάσταση της εκάστοτε περιόδου και προβάλλοντας την ανάγκη για μεταρρυθμίσεις. Αφορμή για τη συγγραφή ενός από αυτά τα

10. Οι μαρτυρίες των Οθωμανών που βίωσαν από κοντά τα γεγονότα της Επανάστασης είναι οι εξής: Το κείμενο του Βαχίτ Πασά, επικεφαλής των στρατευμάτων που διέπραξαν τη σφαγή της Χίου, *Seyyid Emin Mehmed Vahid Paşa, Tarih-i Vak'a-i Sakız* (Η ιστορία των συμβάντων στη Χίο), İstanbul, Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1290 (1873)· τα απομνημονεύματα του Καμπουτλί Βασφή Εφέντι, ενός μισθοφόρου ιππεία που πολέμησε εναντίον των επαναστατημένων Ελλήνων στην Εύβοια και σε άλλες περιοχές, *Tolga U. Esmer, «The Confessions of an Ottoman “Irregular”: Self Presentation and Ottoman Interpretive Communities in the Nineteenth Century», Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 44 (2014), σ. 313-340· το χειρόγραφο του Οθωμανού αξιωματούχου Μιρ Γιουσούφ Ελ Μοραβί, ο οποίος είχε βρεθεί στην Πελοπόννησο λίγο πριν από το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης, προκειμένου να αναλάβει την εκμίσθωση των φόρων και εγκλωβίστηκε στο Ναύπλιο κατά τη διάρκεια της πολιορκίας από τους Έλληνες. Το χειρόγραφο το έχει μεταγράψει και αναλύσει ο Ahmet Aydın στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής του εργασίας, *Ahmet Aydın, Mir Yusuf Tarihi. Metin ve Tahlil* (Η ιστορία του Μιρ Γιουσούφ. Κείμενο και ανάλυση), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2002, ενώ το πλήρες κείμενο κυκλοφόρησε πρόσφατα σε ελληνική μετάφραση και σχολιασμό: Λαΐου - Σαρηνιάννης, *Οθωμανικές αφηγήσεις...*, ό.π.

έργα¹¹ αποτέλεσαν τα προβλήματα και οι ιδιαίτερες συνθήκες που αντιμετώπιζε το οθωμανικό κράτος λόγω της έκρηξης της Ελληνικής Επανάστασης. Η αξιοποίηση αυτών των πηγών αποτέλεσε πολύτιμο αρωγό στην προσπάθεια ανίχνευσης των οθωμανικών θεωρήσεων επί του συγκεκριμένου θέματος.

Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι σε ορισμένα σημεία του βιβλίου παρουσιάζονται μακροσκελή ή αυτούσια παραθέματα των εγγράφων και των πρωτογενών δημοσιευμένων πηγών, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις αποτελούν τη συμπυκνωμένη αποτύπωση των οθωμανικών θεωρήσεων και βοηθούν τον αναγνώστη να «διδασκεί» στον πνευματικό κόσμο και στην πολιτειακή αντίληψη των Οθωμανών.

Η ποιότητα του εγχειρήματος θα κριθεί από τους αναγνώστες. Εμείς θα θέλαμε να ελπίζουμε ότι η παρούσα μελέτη θα αποτελέσει μια μικρή συμβολή στην ανάδειξη ορισμένων πτυχών του 1821 και θα δώσει νέα ώθηση στην ιστορική έρευνα που ασχολείται με τη συγκεκριμένη περίοδο.

11. Özhan Kapıcı, «Bir Osmanlı Mollasının Fikir Dünyasından Fragmanlar: Keçecizade İzzet Molla ve II. Mahmud Dönemi Osmanlı Siyaset Düşüncesi», (Αποσπάσματα από τον κόσμο των ιδεών ενός Οθωμανού διανοούμενου: Ο Κετσετζί Ζαντέ Ιζέτ Μόλλα και η οθωμανική πολιτική σκέψη την περίοδο του Μαχμούτ Β'), *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 17 (2013), σ. 217-315.